

TARİH BİZİ MANSUR KILACAKTIR!

SEYFİ CENGİZ

Hareketi Çevre Aşamasından Ve Sürgünden Kurtaralım!

Kırmanc-Zaza hareketinin andaki durumu ve ihtiyaçları nedir?

Fikirlerimiz giderek kitleleşmesine ve örgütlenme yönündeki çabalarımıza rağmen, kabul etmek gerekir ki, Dersim/Zaza hareketi henüz değişik eğilimlerden bileşen bir sürgün ve göçmen hareketidir. Hareketin egemen özelliği, ülkedeki varlıkları ya hiç yada yok denecek kadar az olan göçmen çevrelerden oluşmasıdır.

Çevreler, çok genel bir tarif yapacak olursak, tek tek kişilerin adı veya anısı etrafında toplanan küçük topluluklardır. Bunları örgütlü birer kollektif olarak tanımlamak zordur. Esas olarak tek tek bireylere ve onların çabalarına dayalı, gevşek, lokal, içe kapalı, süreklilik ve istikrar gösteremeyen şekillenmelerdir.

Bu tanım herbiri için eşit derecede olmasa da Kırmanc-Zaza hareketi içindeki eğilimler için de büyük ölçüde geçerlidir.

Hareketimiz içindeki bazı çevreler ise daha çok dil-kültür çevreleri özelliği taşımaktadırlar.

Bu türden yapılar ortak mücadele imkanlarını araştırmak ve bunun araçlarını yaratmak yerine, aydınlar arasında hep rastlandığı gibi dar çevre çıkarlarını öne çıkarmaya, inanılmayacak konularda ayrılık keşfetmeye, bölünmeye ve ayrı durmaya yatkındırlar.

Öte yandan entellektüel tartışma ortamı yıllardır sadece belirli isimler etrafında dönmektedir. Araştıran, düşünce üreten ve tartışan insan sayısı çok az.

Tüm bunlar gelişmeleri doğru okumayı, gerekli adımları zamanında atmayı ve birlikleri güçleştiriyor.

Görünen odur ki, yakın zamana kadar hareketin gelişmesinde genelde olumlu roller oynayan çevrelerin bir bölümü, özellikle dil ve dernek eksenli bir faaliyet yürütenler giderek tutuculaşmakta, hatta hareketi frenlemeye ve elden geldiğince dar sınırlara hapsedmeye çalışan bir duruş sergilemektedirler.

Bunlar, eğer hareketin genel çıkarını ve geleceğini kendi çevresel veya kişisel çıkarlarından üstün tutmaz ve kendilerini hızla yenileyemezlerse gölgede kalmaktan ve karanlığa gömülmekten kurtulamazlar.

Süreci doğru okumak gerekir.

Bugün yaşanan süreç, bir geçiş sürecidir.

Bu geçiş, sürgün/göçmen çevrelerin belirlediği hareketin başlangıç evresinden ülkenin bizzat kendisinde örgütlenme aşamasına, propagandanın ajitasyona (kitle çalışmasına), tecritten ve içe kapalıktan ortak mücadeleye geçiş olarak tanımlanabilir.

Öyle görünüyor ki bazı çevreler ve bireyler yeni dönemin görevlerine hazır değildir. Ama hareketin geleceği bu geçişi başarmasına bağlıdır.

Hareketi bir ileri aşamaya ancak yurtsever kesimleri biraraya getirecek ortak gazete ve ulusal platform türünden birlikler taşıyabilir. Birliğin ve ortak mücadelenin biçimleri olarak bugün en çok gereksindiklerimiz bunlardır.

Kırmanc-Zaza hareketinin geçen süre zarfında teorik sorunlarını büyük ölçüde çözdüğü, temel fikirlerini ve taleplerini programatik düzeylerde ifade ettiği söylenebilir.

Bu büyük bir adımdır.

Şimdi çevre aşamasından ve sürgüne hapsolmekten kurtulmak zorundadır.

Bu konuda hareketin bütün bileşenlerine görev ve sorumluluk düşüyor. Denebilir ki hareketimiz son derece hayati bir dönemece varmıştır ve kendi geleceği için bu virajı almalıdır.

Ulusal platform ve onun ayrılmaz bir parçası olarak önerilmekte olan ortak gazete projesi bugünkü koşullarda bu geçişi gerçekleştirmenin en elverişli araçlarıdır.

Unutmamak gerekir ki, gazete ve örgütlenme atbaşı yürürler. Bunlardan yalnızca birini öne çıkarıp diğerini görmezden gelmek, topal bir proje önermektir.

Bir gazete çıkarmak (ki yayın ilkeleri, gündem ve öncelikleri bilinmek zorundadır), salt propagandanın ajitasyon-ağırlıklı bir faaliyete (kitle çalışmasına), başka deyişle somut güncel talepler etrafında kitleleri kazanma ve eyleme geçirme çabasına, bir evreden bir başkasına geçiş demektir.

Bu geçiş yazın gücü de dahil asgari bir kadro, ilişkiler ağı, örgütlenme, mali ve teknik güç olmaksızın başarılı olacak iş değildir.

Besbelli ki, bir ulusal platform etrafında güçlerimizi birleştirmeksizin etkili bir ortak gazete örgütlemek de imkan dahiline girmeyecektir.

Ulusal Platform, bağlantıları son derece zayıf olan hareketin değişik kanatları ve öğeleri için en azından bir buluşma noktası işlevi görecektir, görüş ve tecrübe alışverişine imkan tanıyacak, hareketi sürgüne hapsedilmekten ve marjinalleşmekten kurtarıp bir üst aşamaya çıkarabilecek, halkımızın iki kesiminden yurtseverleri ortak mücadele için biraraya getirerek yüzlerce yıldır süregelen bölünmüşlüğü aşmada bir kaldıraç olabilecektir. Hareketin büyük bölümü bu ihtiyacın farkındadır ve girişimi sahiplenmektedir.

Üzücü olan şudur ki, Kırmanc-Zaza hareketi içindeki bazı kişi ve çevreler birlik konusunda samimi, sorumlu bir çaba göstermedikleri gibi, başkalarının bu yöndeki çabalarından da ötedenberi hoşnut olmadılar. 1994 yılı başında Desmala Sure etrafında oluşan birliği daha bir yıl dolmadan dağıtanların birlik konusundaki olumsuz veya kayıtsız tutumlarını bugün de sürdürüyor olmaları düşündürücüdür.

Belli ki bazı arkadaşlarımız yaşanan tecrübelerden öğrenmeye ve bazı kompleksleri bırakmaya hiç niyetli değiller.

Özellikle bugün son derece net olmamız gereken bir nokta var:

Kırmanc-Zaza hareketi kendisini dil-kültür ve dernek eksenli bir faaliyete hapsedemez. Kendimize koyduğumuz bu tür sınırlamalar bize yarar değil, zarar getirir.

Halkımızın özgürlüğünü samimi olarak istiyorsak, hareketin siyasal bir varlık olması ve örgütlü bir siyasal mücadele yürütmesi gerektiğini de görmek ve bu doğrultudaki çabaları desteklemek zorundayız. Kaldı ki, bir yönetim dili haline gelmedikçe dilimizin geleceği hep tehdit altında olacaktır. Bu tehdidin bertaraf edilmesi halkımızın özgürlük mücadelesinin güçlenmesi ve dilimizin sokaklarımızda özgürce konuşulması halinde mümkündür.

Dil-kültür ağırlıklı bir faaliyet yürütmekte olan arkadaşlarımızın bir bölümünün göremedikleri yada görmezden geldikleri bir noktadır bu.

Bu arkadaşlarda ötedenberi gözlediğimiz ya siyasete ve örgütlenmeye hepten kayıtsızlık yada siyasal alana her el attıklarında yanlış müdahalelerde bulunmak, bu alanda daha tecrübeli ve daha birikimli olan arkadaşları ve onlardan gelen girişimleri desteklemek yerine, hareketi kendilerine koydukları dar sınırlara çekme yönünde hiç de hoş olmayan bir duruştur.

Dosdoğru konuşmak gerekirse, Kırmanc-Zaza politikasına dil-ağırlıklı, apolitik ve sünepe bir milliyetçiliği egemen kılma ve onu kendi konumlarına ve çıkarlarına uyarlanmış bir sürgün politikası olarak tutma çabaları, davanın tüccarlığını yapma yada onu kendilerine bir makam elde etmek için araç olarak kullanma eğilimleri artık mide bulandırmaya başladı.

Ciddi bir mücadele geçmiş olmayanlar arasında veya geçmişinden pişmanlık duyan yorgun eski siyasilerde, kitle örgütlerimizin yönetici ve memurları arasında tanık olduğumuz bu eğilimin siyaset adına yaptığı şey, daha çok karamsarlık ve yılgınlık empoze eden görüşlerin propagandasıdır.

Bu eğilimin bir diğer versiyonu ifadesini "*Ülkemizin tarihini, dilini, kültürünü araştırın, yaşatın; ama olayı siyasallaştırmayın, ayrı örgütler/partiler kurmayın*" görüşünde buluyor.

Bunların bir bölümü siyasal mücadeleye hepten karşı değilse de, bu mücadelenin kendi öz parti ve örgütlerimizle değil, birtakım gereksiz endişeler ve korkular yüzünden Türk ve Kürt partilerinde verilmesinden yanadırlar.

Açık ki içimizden bazıları risk almaz. Sahaya inmek ve oyuna katılmak yerine trübünlerde oturmayı veya sahaya indiğinde hakemliğe soyunup oyunun gidişatına göre tutum belirlemeyi tercih eder. Bunu çizgi haline getirenler ve ne kadar varsa prestijlerini bu ortacı, uzlaşmacı tutuma borçlu olanlar var. Sonuca veya skora bakıp "*ben demedim mi?*" derler ve başarısızlıklarla beslenirler. Bölünmeler ve uzlaşmazlıklar sürdükçe arabuluculuk mesleğinden prestij kazanmayı umarlar. Kritik dönemeçlerde onları yanınızda göremezsiniz, çünkü kolay zamanların tipleridir.

Şu gerçeği artık kavramak gerekir:

Bu hareket böyle şeylere daha fazla prim vererek mesafe alamaz, mesafe aldığı taktirde de onları yanında bulamaz.

Kuşkusuz ki, hiç kimseden eğer istekli ve gönüllü değilse siyasal mücadele ve örgütlenme süreçlerine katılmasını veya bu alanda faal olmasını beklemiyoruz. Buna hakkımız olmadığını bilincindeyiz. Fakat kendi alanlarındaki girişimlerini ve çabalarını takdir edip desteklediğimiz bu arkadaşlardan da halkımızın ve ülkemizin geleceğini düşünerek siyasal alandaki çalışmalarını ve girişimlerini desteklemelerini yada en azından karşı çıkmama olgunluğunu göstermelerini bekledik.

Ne yazık ki şu ana kadar onlardan böyle bir sorumlu yaklaşım görmedik.

Herşeye karşın bütün hareketin Ulusal Platform'da temsili için çabaladık ve bu çabalarımız bundan böyle de sürecektir.

Az önce dediğim gibi, büyük çoğunluk ulusal platform girişimini desteklemekte, onu sahiplenmektedir.

Yola hep birlikte koyulmak hepimizin arzusudur. Ama herkes yok diye de yürüyüşten vazgeçilmez.

Öyle görünüyor ki kervan yola koyulacaktır.

Henüz bir görüş bildirmeyen arkadaşlarımızın da bugün olmasa bile yol boyunda hareketin ortak çıkarlarını gözeterek kervana katılacaklarını ummak isteriz.

Eleştiriler

Ulusal Platform önerisine yazılı olarak şu ana kadar iki noktada eleştiri geldi.

Biri metinde geçen "imzalamak" sözcüğünden hareketle Piro Zarek arkadaş tarafından sunuş tekniğine ilişkin olarak yapıldı. Bu sözcüğün metne neden girdiğinin ayrıntısına girmek istemiyorum. Sebep ne olursa olsun tercih edilmemesi gerekirdi. O nedenle P. Zarek arkadaşın bu noktadaki eleştirisinde haklılık görüyorum.

Diğer eleştiri Koyo Berz ve Royiz arkadaşlar tarafından ad meselesi ile ilgili olarak yapıldı. Bu eleştirinin dayandığı argümanları ve ayrıntıları tek tek ele alıp tartışmak yerine aşağıda ad konusundaki düşüncemi açmayı tercih ediyorum.

Ama önce Koyo Berz, Royiz ve Piro Zarek arkadaşların ve benzer bir tavır koyan tüm öteki arkadaşların davanın ortak çıkarını öne alan tutumlarını takdir ettiğimi belirtmek zorundayım. Burada siyasi bir tecrübe, sorumluluk ve adına "Eleştirel destek" denen ilkeli bir tutum var. Bu arkadaşlarımız kamuoyu önünde eleştirilerini yaptılar, ama destek vermekten de geri durmadılar.

Umarım bu davranış şu ana kadar ne tutum bildiren ne de tartışan arkadaşlara bir örnek teşkil eder.

Ad Meselesi

Bugüne kadar birlik konusunun tartışıldığı her seferinde ad meselesi gündemin en başına oturdu ve aşılabilir bir engel gibi gözüktü. Ulusal Platform önerisi yapıldıktan hemen sonra da benzer bir durum doğdu.

Ben hareketin geleceği bakımından bu engeli mutlaka aşmamız gerektiğine ve aşabileceğimize inanıyorum.

Halkımızın Kırmanc-Zaza (Kızılbaş-Müslüman) kesimleri arasında daha çok ad ve inanç konularında tanık olduğumuz farklılıkların bir geçmişi, tarihsel bir arkaplanı var. Bu farklılıklar ne birdenbire veya durup dururken oluştu, ne de birileri tarafından maksatlı olarak yaratıldılar.

Onları görmezden gelerek veya yok sayarak doğru politikalar üretilemez.

Halkımızın dini, iktisadi ve siyasi tarihi, etnik kompozisyonu ve üzerinde yaşadığı toprakların tarihi coğrafyası hakkında asgari de olsa bilgi sahibi olmadan bir görüş oluşturup onda fanatikçe diretmek problemin çözümünde katkıcı olmuyor. Ulusal birliğimizi kurmak ve pekiştirmek istiyorsak, bunda samimi isek, yapacağımız ilk şey yaşanan süreci anlamaya çalışmak, görüş ve önerilerimizi bu bilinçle şekillendirmektir.

İlkin birkaç satırla da olsa inanç tarihimize değinmek istiyorum.

Halkımızın büyük kesimi başlangıçta Zerdüş dinindedi. Bizans-Sasani çatışmaları sürecinde ilkin Kal Ferat grubunun Suren-Pahlavlar kolundan St. Gregory eliyle, daha sonra da Pavlaki kilisesi, Bizans Ortodoks kilisesi ve bölgedeki diğer kiliseler dolayısıyla Hristiyanlığı benimseyenler oldu.

Bu durum Zazalar arasında bilinebilen ilk dinsel bölünmelere ve sürtüşmelere yolaçtı.

Pavlakilik ve Gregoryenlik Eski Dersimliler arasında daha çok taraftar bulmuş görünüyor. Gene de Zerdüşlükte diretenler çoğunlukta idiler.

M.S. 7'inci yüzyıldaki Arap-İslam istilası ile birlikte halkımız İslami fikirlerle tanıştı. Ama 11'inci yüzyıldaki Deylemi-Selçuk istilalarına kadar Zerdüşlük, Hristiyanlık ve Bagratlar arasında ise Musevilik varlığını büyük ölçüde korudu.

Zazalar arasında İslami fikirler daha çok Batı ve Sufi bir yorum altında, Kadiri, Rıfai, Yezdi, İsmaili (Alamut İsmaililiği), Haydari, Kalenderi, Babai, Bektaşî, Ehl-i Hakikat ve Safevilik/Kızılbaşlık gibi akımlar formunda yayılabildiler.

Tümü Zaza orijinli olan bu Sufi akımların Zazalar arasında dinsel bir çatışma yaratmadıkları, tam tersine daha çok birleştirici bir misyon üstlendikleri söylenebilir.

Ama Doğu Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinin kuruluşu ve Osmanlı yönetiminin desteğinde Zazalar arasında Kızılbaşlığa alternatif olarak Nakşibendiliğin oluşturulması herşeyi değiştirdi.

İşgal altındaki güneyde başlangıçta Kadiriliği ve Kızılbaşlığı benimsemiş olan kesim tarikat değiştiren Zaza şeyhleri eliyle giderek Nakşibendiliğe kazanıldı. İşgale karşı direnen ve 1938'e kadar bağımsızlığını kısmen de olsa koruyabilen Dersim ise eski inançlarında, yani Kadirilik/Rıfailik ve Kızılbaşlıkta diretti.

Böylece Zazalar'ın Zerdüşt ve Hristiyan olarak ilk dinsel bölünmelerini uzun bir aralıktan sonra Kızılbaş ve Nakşibendi şeklindeki ikinci büyük bölünme izledi.

Yüzlerce yıl devam eden bu ikinci dinsel-siyasal bölünmenin yıkıcı etkileri ilkinde kıyasla çok daha fazla oldu. Ulusal birliğimizi kurmak için bu noktada yapmamız gereken halkımızın iki kesimini yurtsever-demokratik ve laik bir doğrultu üzerinde birleştirmek ve eritmeye karşı bir tedbir olarak dinsel-kültürel otonomi konusunu gündeme almaktır.

Ad konusuna gelince.

Bugün yaptığımız ad tartışmasının geçmişi de hayli gerilere dayanıyor.

Halk adlarımız konusuna *Kal u Bal'dan Beri* başlıklı yazımda da değinmiştim. Bu noktada halkımızın bir kesiminin Semitik grupla, bir kesiminin ise özellikle Makedon, Roma ve Bizans hakimiyetleri çağında Ermeniler ve Rumlarla karışmış olmasından ileri gelen bazı farklılıklara dikkat çekmek istiyorum.

Semitik halklarla karışmalar gelenekte Gilan/Angle Evi ile Senekerim Evi arasında kurulan özdeşlikte ve Tevrat'taki ünlü uluslar şeceresinde Zazalar'ın İbranilerin bir kolu gibi tanıtılmasında açıkça görülebilir.

Rumlar ve Ermeniler ile karışmalar ise daha çok Eski Dersimliler bağlamında dikkat çekiyor ve yer yer onların yanlış şekilde Ermeni veya Rum (eğer bu Rum sözcüğü Urartu ile ilişkili değilse) olarak tanıtılmalarında rol oynuyor.

Geçerken hatırlatmakta yarar var:

İrk ve ulus birbiriyle karıştırılmamalı. Uluslar, ırkların katlanarak büyümelerinden değil, karışmalarından meydana gelirler. Önemli olan ulus dediğimiz senteze damgasını vuran öğeleri, başka deyişle ona adını, dilini ve inancını vermiş olan egemen unsur veya unsurları tespittir.

Burada daha çok ülkemizin adları üzerinde durmak ihtiyacı duyuyorum.

Üzerinde yaşadığımız coğrafya Urartu'nun yıkılışından sonra Ermenistan olarak bilindi. Bu ad 1920'lere kadar yaşadı. *Kal u Bal'dan Beri* başlıklı yazımda Kırmanciye adının bizim geleneğimizde ve dilimizde Ermenistan'a karşılık düştüğünü açıkladım.

Ülkemizin adı olarak çok eski zamanlardan beri kullanılan iki sözcük daha var: *Dersim* ve *Zawazan/Sason*.

Doğuda Osmanlı hakimiyetinin kuruluşu ile birlikte bu aynı topraklar bu kez Kürdistan olarak tanımlandı.

Böylece bir ve aynı coğrafya bu tarihten sonra üç/dört alternatif adla bilinir hale geldi.

Dersim ve Zawazan/Sason adlarının başlangıçta geniş manada Urartu coğrafyası ile örtüşükleri, ülkemizin tamamına karşılık düşen ve aynı anlama gelen sözcükler olduklarını düşünüyorum.

Yani Dersim adı, Sin (Tzan/Mamakan) ve Zaza (Sasani) adını taşıyan toplulukların büyük olasılıkla bir ve aynı halk olmaları nedeniyle, bana öyle geliyor ki, gerçekte Zaza ülkesi demektir.

Ünlü Sümerolog S. N. Kramer, *History Begins At Sumer (1956)* adlı eserinde eski Sümer kaynaklarında ay tanrısının *Sin* ve *Nanna* olmak üzere çift isimli olduğuna işaret eder.

Sin kültürünün ilk iki merkezi Ur ve Harran idiler. Her iki kentte de ay tanrısı Sin'e adanmış tapınaklar mevcuttu. Akad krallığında da Sin kültü popülerdi.

The Cambridge Ancient History (I, part 2, s. 737) adlı kaynağa göre Akad krallarından Naram-Sin'in adı, *Sin'in Sevdiği Adam* anlamına gelmektedir. Sin kültüne Babil, Asur, Fenike ve Suriye'de de rastlarız. Asur panteonunda Sin (ay tanrısı) bir dönem boyunca tanrıların kralı olarak görünür ve Asur tarihi boyunca önemli rol oynar.

Outline of The History Of Assyria (London, 1852) kitabının yazarı Rawlinson'a göre, Asur krallarından Sennacherib ve Sanballat'ın adları Sin (San) sözcüğünden türetilmişlerdir.

Özetle eski dünyada ay tanrısı Sin'e evrensel bir tanrı rolü yüklenmişti.

Kramer'in yazdığına göre ay tanrısı Sin, Sümer mitolojisinde Sümer panteonunun başı ve ünlü Tufan'ın yapıcısı olarak gösterilen Enlil (Ellil)'in oğlu olarak tanıtılıyordu.

Enlil, *Bal* ünvanı taşırdı.

Sin adı orijinde Sümerce'dir.

Bu adın en erken şekli, *The Cambridge Ancient History* adlı esere göre yine Sümerce bir sözcük olan *Zuen* (Zuin, En.Zu)'dir. M.Ö. 19. Yüzyıldan itibaren eski Asur yazıtlarında görülen bu terim fonetik gelişmenin normal kurallarını izleyerek sonraları Sin biçimini alır. Bu sözcüğün tüm diğer biçimleri de *Zuen*'den türemişlerdir (Bk. a.g.e., I, part I, s. 147).

Sonuç olarak Sin ve Zaza sözcüklerinin ilişkili olduklarını düşünüyorum.

Za, Zaza ve Sin (Zuen) sözcükleri sık sık *tanrı, tanrı adamı, tapınak, tapınak adamı, kule, ulu/ululuk ve yücelik* anlamlı sözcükler olarak görünürler ve birbirlerinin yerini tutarlar.

Sümer'in Sin adını taşıyan ünlü tapınaklarını pek çoklarınız duymuştur. Antik Mari kenti tapınaklarının en ünlüsü *Ninni-Zaza* adını taşıyordu (Bk. *The Cambridge Ancient History, I, part II, s. 329*).

Henry Brugsch Bey'in *A History Of Egypt Under the Pharaohs (İngilizceye çev. Philip Smith, 1881)* adlı çalışmasında eski Mısır yazıtlarında Mısır panteonunun başı Patah'ın tapınağının *Pi-Patah* ve *Za-Patah* adını taşıdığı söylenir ki, bu kombinasyonlardaki *Pi* ve *Za* sözcükleri tapınak anlamında kullanılmaktadırlar. Başka örnekler için aşağıya çıkardığım sözlüğe bakılmalıdır.

Kal u Bal'dan Beri başlıklı yazımda da değindiğim gibi Dersim ve Sason dağlarının her ikisi de Sin adını taşırlar (Bk. *Moses Khorenatsi*). Zazaların en uzun yaşayabilen iki yoğunlaşma merkezi bunlar oldu. Onlara Sincar dağı da eklenebilir.

Sason'un adı Arapça kaynaklarda *al-Sanasana* diye geçer (Bk. *E. Honigmann, Enc. Of Islam, Malatya maddesi*). Bu adla *Sanasin (Senasine)* ve *Sanasun* şekilleri altında da karşılaşıyoruz. Sason halkından ise *Senasineler* diye sözedilir.

Kısacası Sin, Susa, Sason, Sinson, Semson, Sanasin gibi kimi coğrafya, kimi de halk ve aşiret adları olan sözcükler aynı adın şekilleri olarak görünüyorlar.

Hepsinde ortak olan ve Asur yazısı örneğinde karşılaştığımız türden sık sık ikilenen bir *Sin/San* (Mamakan) ögesi var.

Daha bir yığın başka örnek verebilirim.

Tüm bu verilerden benim çıkardığım sonuç, Dersim ve Zawazan/Sason adlarının bir ve aynı ülkeyi tanımladıkları ve birdiğeriyle örtüştükleridir.

Sanırım Dersim adını Ulusal Platform çağrısında ülkemizin bütünü için ortak bir ad olarak önermiş olmamın nedeni şimdi daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Ama buna rağmen bir konsensüs sağlanamıyorsa, biz bu adları birbirinin yerini tutan alternatif adlarımız olarak birlikte de kullanabiliriz, yani ülkemizi *Dersim/Zawazan* veya *Dersim/Sason* şeklinde adlandırabiliriz.

İlk önerim bu.

İkinci önerimi yapmadan önce kısa bir açıklama gerekecek.

Çevresinde yükselen büyük güçler tarafından paylaşılarak yönetilen Ermenistan, tarih boyunca genelde bölünmüş, parçalı bir yapı arzetti. Bağımsızlık dönemlerini nadiren tanıdı. Sadece asıl Ermeniler'in değil başka etnik grupların da yurt edindiği çok-milliyetli bir coğrafya özelliği gösterdi.

Urartu yıkılışından sonra Ermenistan denen toprakların politik/yönetimsel birliği ikinci kez M.Ö. 1'inci yüzyılda Büyük Tigran tarafından kurulabildi. Ermenistan, coğrafi bir kavram olarak aslında ancak Tigran altında anlam kazandı. Ama bu birlik uzun sürmedi. Selefoslar dönemindeki bölünme Bizans çağına dek devam etti.

Ermenistan kavramı Tigran-sonrası çağların politik koşullarına artarak aykırılık taşısa da Tigran döneminin terminolojisi olarak sonraki çağlarda da kullanıldı.

Arap hakimiyeti döneminde ve 11'inci yüzyıldaki Deylemi-Selçuk istilaları sonrasında ise beylikler tarzında bir varoluşla karşılaşıyoruz.

Hasılı, Ermenistan dediğimiz topraklarda hemen daima parçalı bir yönetsel yapı var oldu, bağlı olarak Zazalar da değişik güçlerin yönetimi altında, farklı eyalet ve beyliklere dağılmış halde yaşamak zorunda kaldılar.

Halkımızın bugün daha çok Zaza adını kullanan kesimi, Ermenistan'ın Bizans ve Sasaniler arasında ikiye bölündüğü sıralarda Sasani egemenliğindeki parçada, Dersim (Kırmanc kesim) ise ilkin Roma, sonra da Bizans parçasında kalmıştı. Bu durum iki kesimin Bizans-Sasani çatışmalarında yer yer karşı karşıya gelmelerine neden oldu. Bunda az yukarıda değindiğim Hristiyan-Zerdüşտ tarzındaki dinsel bölünmenin de katkısı vardı.

Böylece ülkemizin Ermenistan'ın Roma-Bizans parçalarında kalan sektörü hemen bütün zamanlarda *Dersim* olarak bilinirken, Sasani/İran Ermenistanı'na dahil bölümü daha çok *Sason/Zawazan* adını taşıdı. Dersim ve Sason/Zawazan adlarının değişik dönemlerde, Asurice, Ermenice ve Arapça gibi farklı dil ve diyalektlerde kılıktan kılığa girdiklerine tanık oluyoruz.

Dersim adının değişik şekillerine *Kal u Bal'dan Beri* başlıklı yazımda değinmişim.

Sason ve Zawazan adları bir ve aynı adın değişik dillerdeki söylenişleridir. Bu adın diğer şekilleri ise *Zozan*, Arapça söylenişte *El-Zawzan* ve Ermenice'de ise *Andzevatzik*'dirler (Bu coğrafyanın belirli kesimlerinin veya tümünün bazı dönemlerde Taron/Tarawn, Duru Baran, Mardastan ve Vaspurakan olarak bilindiklerini de not etmeliyim).

Şimdi ikinci önerimi yapabilirim:

Başlangıçta ülkemizin bütününün alternatif adları oldukları halde az evvel sözünü ettiğim bölünmeler nedeniyle, Dersim adının fiiliyatta ülkemizin sadece bir parçası, Zawazan/Sason adının ise diğer parçası ile özdeşleştiklerini dikkate alarak ülkemizi *Dersim-Zawazan* veya *Dersim-Sason* kombinasyonu ile ifade edebiliriz.

Bu, destanlar yaratmış olan Dersim ve Sason özgürlük savaşçıları onure etmek açısından da anlamlı bir seçim olacaktır.

Benim ülkemizin adı konusundaki önerilerim bunlar.

Açık ki, halkımızın *Zaza* olarak bilinen kesiminin üzerinde yaşadığı topraklar için *Zazaistan* adının keşfine gerek yoktu. Bu adı öne sürüp onda fanatikçe diretenler, bunu yapmadan önce ülkemizin tarihi ve tarihi coğrafyası konusunda biraz araştırma yapmak zahmetine katlansalardı, halkımızın bu parçasının üzerinde yaşadığı toprakların tarihi bir adının çok eski zamanlardan beri zaten hep var olduğunu görecektik. Bu adla tarihsel kayıtlarda *Sason*, *Zawazan*, *Zawzan* ve *Zozan* şekilleri altında karşılaşmaktayız. Bunların hepsi de *Zazaistan* anlamı vermektedirler ve o manada kullanılmışlardır.

Ülke adlarının illede *-iye* yada *-istan* sonekli olması gerekmiyor. Eski çağlarda sadece *-ostan/istan* sonekliyle değil onun yerini tutabilen *-van*, *-kan*, *-akan* vs gibi başka soneklerle de karşılaşırız.

Kaldı ki herhangi bir sonек kullanmaksızın coğrafya adı olarak kullanılabilmiş etnik adlar da mevcuttur.

Kürt genişlemesinin sonucunda sürekli olarak daha batıya ve kuzeye doğru itildiğimiz için Sason ve Zawazan adları kendisine *Zaza* diyen kesimin bugün yaşadığı topraklarla tamıtamına örtüşmeyebilir. Ama bunlar halkımızın bu kesiminin kendi yaşadığı topraklara, kendi vatanına verdiği coğrafi adlar olarak hemen her zaman varoldular ve kendi adıma ben onlardan birini kullanmamak için makul bir sebep göremiyorum.

Kaldı ki Sason ve Zozan (bu adların Zawazan ve Zawzan formları 13'üncü yüzyılda hala kullanımda idiler) şekilleri halen yaşayan adlardır.

Hem Sason hem de Zozan/Zawzan/Zawazan adlarının *Zaza/Sasan* halk adıyla ilişkili olduklarından ve günümüzde ülke adlarında daha yaygınca kullanılan *-iye* veya *-ostan/istan* sonekleriyle ifade edilirlerse, Sasanıye/Sasanistan/Zazaiye/Zazaistan anlamı verdiklerinden kuşku duyulamaz.

Burada karşılaştığımız problem farklı dillerdeki söylenişte *Zaza/Sasan* kökünün kısmen değişikliğe uğraması yada bölünmesinden ibarettir.

Biz onları kendi dilimizdeki telaffuza göre, yani *Zaza/Sasan* kökünü muhafaza ederek de kullanabiliriz. Böylece soneklerine dokunmazsak Sasan ve Zazavan/Zazan şekillerini elde ederiz.

Aşağıda seçilmiş adlardan derlediğim küçük sözlükte görüleceği gibi eski yazıtlarda ve diğer kaynaklarda daha farklı mekanlarda da olsa *Zazana*, *Zazaka* vd gibi coğrafya adlarına da rastlıyoruz. Bunlar arasından bir seçim yapmak da mümkün.

Ama bana kalırsa hem meşruiyet bakış açısından hem de başka bakımlardan tarihsel adları, yani Sason, Zozan, Zawzan veya Zawazan şekillerinden birini tercih edip korumakta yarar vardır.

Bu noktadaki kesin tercihi ülkemizin bu sektörüne mensup arkadaşlara bırakıyorum.

Halk adı konusuna gelince.

Kırmanc teriminin Kürt adıyla bir ilgisi bulunmadığını *Kal u Bal'dan Beri* başlıklı yazımda izah ettim. Bu konudaki dayatmalara kesinlikle son vermemiz gerekecek.

Özetle, bugüne kadar olduğu gibi, isteyen halkımıza sadece *Zaza der*, isteyen Kırmanc-Zaza kombinasyonunu kullanır.

Bu konuda yasakçı/sansürcü zihniyeti artık bırakmak, son derece rahat olmak ve herkese bir tercih hakkı tanımak gerektiğini düşünüyorum.

SÖZLÜK

Susa (Shushan, Susi, Sus): Elam'da en ünlü kentin ve Elam panteonunun başı olan tanrı yada tanrıçanın adı.

Zaza, Sason ve Sasan gibi adların en erken görünümü olabilir.

Susiana (Elam): Antik Zawazan/Sason adıyla ilişkili olabilir.

Assan: Elam'da bir ad. Tiglat-Pileser II'nin yazıtında da geçer.

Azzi: Sık sık Hayasa ile birlikte Hititler'in kuzey-doğusunda anılır. Azzi, Karasu'nun üstünde bir bölgeydi. Hayasa, Karasu altına ve Dersim içine düşüyordu. Fırat-Kızılırmak arasında Samuha adlı bir yer mevcuttu. Azzi ve Hayasa Samuha'nın sağında idiler. Murat altında Isuwa vardı. (Bk. *Arkeolog J.G. Macqueen, The Hittites And Their Contemporaries In Asia Minor, s. 38'deki harita, 1975*).

Ninni-Zaza: Mari'de bir tapınak. Bir Hurri eseri olabilir.

Sallat-Zazati: Asurca'da putlar-galerisi. Nebukednezzar ve Sen.'de geçer (Bk. *Edwin Norris, Assyrian Dictionary, 1872. Edwin Norris'in üç ciltlik bu kitabı Asur ve Babil yazıtlarına ilişkin bir sözlük çalışmasıdır*).

Uvaza: Susiana, Elam, Khuzistan.

Z(U): Haraç olarak alınan bir metal birim/para (Bk. *E. Norris, a.g.e*).

Za (Zai): Bir kuşun adı. (E. Norris, a.g.e).

Zab: Bir adam, savaşçı. (E. N.)

Zaranga: Modern Seistan olmalı (E. N.)

Zaziya: Bir Hurri kralı ve Hurri Turukku aşiretinin reisi. Ünlü Hammurabi'nin (1728-1686 M.Ö) çağdaşı (Bk. *The Cambridge Ancient History, II, Part I*). Bu aynı kaynakta Zaziya adının Hurrice bir sözcük olduğu tahmin edilmektedir.

Zaza: Tevrat'ın ünlü uluslar şeceresinde kardeşi Palu ile birlikte geçer. Bir Jerahmeelite (Ayrıca bk. *A Dict. Of Bible, 1902*).

Zazakku: Babil ve Kalde'de 'devlet yazmanı' anlamında kullanılan bir sözcük.

Zazua: Sümer tabletlerinde kişi adı olarak geçer. Sümerli şair ve tarihçi Ludingirra'nın bir arkadaşı (Bk. *Muazzez İlmiye Çiğ, Sümerli Ludingirra, 1996*).

Zıza: Gedor baskınına katılan bir Simeonite reisi ve ayrıca Rehoboam'ın bir oğlunun adı. (Bk. *A Dict. Of Bible, 1902*).

Zu: Kapadokya Tabletleri'nde Assur, Anu, Bel, İştâr, Nebo, Nana/Nani ve Samas'ın yanısıra adı geçen bir tanrı. Asur panteonunda ikincil bir yer tutan Zu adlı bu tanrı, Kapadokya'da en önde gelen tanrıydı. Zu'nun adına *Ena-Zuim* ve *Zugalia* (*Zu-Galia*) gibi bileşiklerde de rastlanır (Bk. *Records Of the Past, Cilt: VI, Kapadokya Cuneiform Tabletleri*).

Bu tanrının adını yukarıda sözünü ettiğim *Sin* (*Zuen, Zuin, En-Zu*) ile kıyaslayın. Sin'in diğer adı *Nanna* şeklini ise ünlü Kapadokya tanrısı *Ma* ve etnik Manna-Maman adlarıyla kıyaslayın.

Not: Kapadokya Tabletleri, 1882'de Kayseri'ye üç-dört saat mesafede bir yerde keşf edilen ve Kapadokya'ya yerleştirilmiş bir Asur kolonisine ait olduğu sanılan yazıtlardır.

Zu: Bir Sümer efsanesine göre, Sümer panteonunun başı Enlil'den kimin elindeyse ona süper bir güç verdiğine inanılan kader tabletlerini çalan şeytani bir fırtına-kuşu, fırtına tanrısı (Bk. *Sidney Smith, Early Hist. Of Assyria, s. 33 ve 42, London, 1928; ayrıca bk. Enc. Of Religion And Ethics*).

Zuzim: Bir yer adı (S. Smith, a.g.y., s. 187).

Zuzim: Bu kelime yüce (ulu) demek. Tevrat'ta tarih-öncesi halklardan biri olarak geçer. Bu halka Zamzummim diye de referans verilir. Bu adların Roma döneminde askeri bir istasyon olan ve adı ortaçağlarda bile anılan Ziza ile (Heshbon'un 10 mil güney-doğusunda, Rabbat-ammon'un 20 mil güneyinde) bağlantısı henüz kesin değil (Bk. *S. R. Driver, Zuzim maddesi, James Hastings'in editörlüğü A Dictionary Of The Bible, cilt: IV, 1902*).

Enc. Biblica - A Dict. Of The Bible adlı bir diğer sözlükte Zuzim'in Ürdün'ün doğusunda bir halk olduğu söylenir ve Roman askeri üssü Ziza ile ilişkili olabileceği belirtilir.

Zuzu: Behistun yazıtında geçer. Ermenistan'da bir kentin adı. Darius'un generali Dadarses'in isyancılara karşı bir muharebeye kazandığı yer. (Bk. *E.N.*)

Zuzu: Bir Opis kralı. "Mari (Ma'er) büyük olasılıkla Kiş ve Opis ile ittifaka girdi ve Zuzu'nun Lagaş'a saldırısında da onun kumanda ettiği orduya bir birlikle katıldı" (Bk. *Leonard W. King, A History Of Sumer And Akkad, New-York, 1968, s. 146*).

Yukarıdaki alıntıda adı geçen yerler Sümer ve Babil kent-krallıklarıdır.

Sümer ve Akad ilişkilerinin erken tarihinde Kiş ve Opis kentleri oldukça önde gelen bir rol oynadılar. Opis'in Dicle üzerinde olduğu Nabuchadnezzar II'nin kayıtlarından anlaşıldı. Bu kentin Dicle'nin sağ havzasında, Samara ve Bağdat arasındaki Tell Manjur yada daha aşağılarda Seleucia dolayında olabileceği söylenmektedir (Bk. *a.g.y., s. 38, 103, 146*).

Zazai, Zazati: Putlar, figürler, heykeller. Taş, tahta vesair gibi şeylerden heykel/put yapımı konu olduğunda bu terim sık geçer. Genelde Zazati ve Zazate olarak karşılaşırlar. Anlamı çok açık. Sadece kökeni olan sözcük aranmalı. Belki Isiah'ta geçen bir kişiye ve onun yeteneklerine yüksek değer biçme, birini yüceltme anlamlı

İbranice sözcüktür. Kök sözcük, put işleri veya daha büyük ihtimal sal (dişi?) yada nazaz (dikmek) sözcükleri de olabilir. Sen.'de geçen Sallat-zazate kombinasyonu *Dikilmiş Putlar/Figürler* anlamı vermektedir (*E.Norris, a.g.e.*)
Zazai: H. C. Rawlinson, Edwin Norris ve George Smith yönetiminde *The Cuneiform Inscriptions Of Western Asia* (London, 1870) başlığı altında yayınlanan Kalde, Asurya ve Babil yazıtlarından seçmelerin üçüncü cildinde yer verilen M.Ö. 692 tarihli tabletlerden ikisinde Zazai sözcüğü geçer. Bunlardan biri bazı kölelerin satışına ilişkin, diğeri de mülk satışına dair resmi tutanaklardır. Her iki işlem de M.Ö. 692'de Zazai adında bir şahıs/karakter denetiminde yapılmış olup onun imzasını taşımaktadırlar. Burdaki Zazai adı da devlet saymanına işaret eder gibidir.

Zazabuha: Sardanapalus'ta geçer. Commagene'de bir kentin adıdır. (*E. N.*)

Zazannu, Zazana: Behistun yazıtlarında geçer. Behistun yazıtlarının Persçe versiyonunda Zazana şekli altında görünür. Fırat nehri üzerinde bir kentin adıdır. (*E. N.*)

Zalam: Bir imaj, put. (*E. N.*)

Zamua (Mazamua): Sardanapalus'ta geçer. Asurya'nın kuzeyinde bir eyaletin ve bir kentin adı. Mazamua olarak da adlandırılır. Toros dağı boyundaki kentlerden birinin adı da Mazamua'dır. (*E. N.*)

Zamani, Zamanu: Sard.'ta geçer. Nairili Ammeball'ın babasının adı. Damdammuşa reisi Ilanu'nun babası da aynı adı taşır. Ayrıca Obel. 143'te Ermenistan'da olduğu anlaşılan Bit-Zamani adı var. (*E. N.*)

Zamru, Zamri, Zimara: Sard.'ta geçer. Zamua'da bir kentin adı. Bu kent Sard. tarafından yıkılmış. Pliny'nin Zimara dediği aynı kenttir. Spruner'in Atlas'ında Küçük Ermenistan (Armenia Minor)'da gösterilir. (*E. N.*)

İzzu, Uzzu, İzzi (çoğulu: **izzute**): Güçlü, korkulu, korkunç. (*E. N.*)

Gilzanu (Glz) (Gilzani, Gilzanai): Sardanapalus'ta geçer. Tevrat'ta Gozan olarak geçen yerdir. Dicle ve Fırat'ın yukarı kolları arasında yeralan bir eyaletti. Gilzanu, Sardanapalus'ta bir kent olarak görünür. (*E. Norris, a.g.e., s. 177*)

Resen: Ninova ile Calah arasındaki bölge Süryanice'de Resen (Res-Cayna) adını taşır. Bu bölgeye kutsal kitaplarda da aynı adla referanslar buluyoruz. Dr. Grant'ın aktardığına göre, eski bir Süryanice kaynakta bu sözcüğün Pınarbaşı anlamına geldiği kaydedilmektedir.

Dasen, Desen: Yezdilerin etnik adı olan Daseniler sözcüğünün bu bölgenin adından geldiğini düşünenler var. Dasen bölgesi Musul civarında ve Dicle'nin Asurya yakasındadır. Kapladığı alan net değil. Zawzan ile örtüşebilir ve Sin adıyla ilişkili olabilir. Grant'a göre bir zamanlar ilk Hristiyan psikoposlarının bir mıntıkası idi ve Yezdiler'in bugünkü kutsal yerlerini de içine alıyordu. Aynı yazar Yezdilerin dini tapınaklarının da daha önce bir Hristiyan kilisesi ya da manastırı olduğu yönündeki görüşlere işaret eder.

Guzana: Edwin Norris'e göre tüm veriler Guzana adının Gilzan adının değişik bir şekli olduğuna işaret ederler (*E. Norris, a.g.e.*)

E. Norris'in Gilzanu, Gozan ve Guzana arasında kurduğu özdeşliğe bakılırsa, bu adların da Zaza/Zawazan/Sason/Zozan ile ilişkili olmaları gerekir.

Hazu: Esarhaddon'un yazıtında 'Hazu Ülkesi' olarak geçer. H. Rawlinson, Hazu'nun Tevrat'taki (Job'un kitabında) Uz olduğuna inanıyor. (*EN*)

Hazazu, Hazazi: Suriye'de bir kent. Sardanapalus'ta geçer. Dr. Oppert'e göre Gaza'dır. (*E. Norris, a.g.e.*)

Haza: Sargon'un yazıtlarında adı geçen bir kent (*Çev. Dr. Julius Oppert*).

Hazzo: Şerefhan Sason'a ve Sason krallığına sonraları Hazzo adı verildiğini yazar. Hazzo'ya daha geç dönemlerde Kozluk denildi.

Azzan, Azzani, Azzanlar: Şerefhan, Sason Eyaleti krallarının Sasani krallarının soyundan geldiklerine ilişkin rivayeti kaydeder, Sason krallarının Azzani (Azz-an-i) lakabıyla ünlendiklerini, bu adın ise Sason kralının adı İzzeddin'den türetildiğini yazmaktadır.

Bunun anlamı Azzani lakabının İzz kökünden geldiğidir. Çünkü İzzeddin adının açılımı İzz-ed-din'dir. Bu yorum Azz ve İzz sözcüklerinin özdeşliğine işaret eder (Şerefhan Yezidi adını da İzzin'den türetir).

O'nun yorumuna göre bu ad Kürtçe'de Azzin olarak telafuz edilmiş ve zamanla Azzani şekline girmiştir.

Şerefname'de Sasonlular'dan Azzan'lar (Azzan topluluğu/halkı) diye sözedilmekte, ayrıca Susan/Susani adında eski bir Sason aşiretinden sözedilmektedir.

Şerefhan, M.S. 649'da yeralan Arap/İslam istilası sırasında Muş ve Sason kralının "Senasır adında bir kafir" olduğunu yazmaktadır.

Burada *Kal u Bal'dan Beri* başlıklı yazımda değindiğim Sasonlular'ın Senekerim'in oğullarından Sanasar (Sanasır)'ın soyundan geldiklerine ilişkin kaydı hatırlatmak istiyorum.

Senasineler: *Mervani Kürtleri Tarihi*'nin yazarı İbnül Erzak, Sasonlular'ın bir vakitler Senasineler diye bilindiğini kaydeder.

Zawazan (Zauzan): Bu coğrafi adlara M.S. 10.-13. Yüzyıllar arasında El Mesudi, Ibn Miskawaihi, Yakut ve başkalarında da rastlarız. 13. Yüzyılda henüz kullanılan bir addi. Zaza kökü korunursa bu ad Zawazan olarak düşünölmeli.

13'üncü yüzyıl coğrafyacılarından Yakut, 1225'de yazdığı *Mu'jam-ul-Buldan* (ii, 957)'da Zawazan'ı "Ermenistan dağları, Khilat (Ahlat, SC), Azerbaycan, Diyarbekir ve Musul arasında yeralan geniş bir eyalet olarak tarif eder" (*Aktaran: G. R. Driver, The Dispersion of the Kurds In Ancient Times, JRAS, Ekim 1921*). *Ibn al-Athir*, Zawazan'dan *al-Zawzan* adı altında sözeder ve sınırlarının Musul'a iki günlük mesafeden başlayıp Ahlat sınırlarına ve Azerbaycan'daki Salmas'a kadar uzandığını kaydeder. Mukaddasi ise, *al-Zawzan*'ı Cezirat ibn Omar'ın bir parçası olarak görür (Akt. Minorsky, EI).

Al-Zawzan'dan *Zozan* olarak da sözeden Minorsky'e göre bu bölge sonraları alan olarak daha da genişledi, ama Minorsky kabaca bugünkü orta/merkez Kürdistan'a tekabül ettiğini söylediği *Zawzan* (*Zozan*)'ın sınırlarının netçe tanımlanamadığını da not eder. O'nun da işaret ettiği gibi Artsruniler'in Vaspurakan krallığı kaynaklarda *Zawzan* krallığı olarak da bilinir. Minorsky, Araplar'ın Sason'a al-Sanasina (Senasine) dediklerine de işaret etmektedir (*Bk. Minorsky, Enc. Of Islam'ın Kürtler maddesi*). Araplar'da *Zawzan* adı daha çok *Zawazan* şekli altında görünür ve Sason adına karşılık kullanılır.

Tüm bu adlar henüz Kürdistan adının görünmediği bir dönemde, Arap/İslam istilasını sırasında ve çok öncesinde mevcuttardı ve bu adlarla tarif edilen coğrafya da Urartu Krallığı'nın merkez bölgesidir, yani Van Gölü ve çevresindeki topraklardır.

Zaza-yoğun yerleşmelerin hemen hepsi Urartu coğrafyasını ile örtüşürler. Dr. Grant, *Zozan/Gozan*'ın Asurya'nın bütün dağlık alanlarını kapsadığına işaret eder.

Gozan, Zozan: G ve Z seslerinin birbirine dönüştüklerine tanık olunur. Bu sözcüklerin ikisi de bir yoruma göre tıpkı Har-an sözcüğü gibi bolluk diyarı, çayır, otlak anlamına gelmektedirler.

1835'te bölgeyi gezen Amerikalı Protestan misyoner Dr. Asahel Grant, 1840'ta yazdığı *The Nestorians or The Lost Tribes* adlı kitabında (*Türkçe çevirisi için bk. Nasturiler Yada Kayıp Boylar, Nsibin Yay., 1994, Çev. Meral Barış*), Asuristan dağlık alanlarının hepsine birden *Zozan/Gozan* adı verildiğini ve Tevrat'taki *Gozan*'ın da bu aynı bölgeye referans olduğunu yazmaktadır (*Bk. a.g.e., s. 54*).

Zazalar: Erzurum'da bir köy (*Bk. Naşit Uluğ*).

Zazara: Tokat'ta bir köyün adı (*Bk. Naşit Uluğ*).

Zazna: Trabzon'da bir köy adı (*Bk. Naşit Uluğ*).

Zazaka: Sürmene'de bir köy adı (*Bk. Naşit Uluğ*).

N. Adontz'da *Zazaka* köyünün adı *Tzanzacön/Zavzoka* olarak kaydedilir ve *Tzan* adıyla ilişkilendirilir.

Bu, *Tzan* ve *Zaza* adlarının birbirine dönüştüklerinin bir diğer örneğidir.

Zuzan: El-Biruni, Eba Müslim zamanında Nişabur civarında bu adı taşıyan bir yerleşmeden sözeder (*Bk. El Biruni, The Chronology of Ancient Nations, Edward Sachau çevirisi, 1879*).

Doğu İran'da, özellikle Horasan, Quhistan ve Kirman dolaylarında *Zaza* adını çağrıştıran bir dizi yer adıyla karşılaşılır.

Hozan: Çemişgezek'in bir diğer adı.

Zazana (Zazannu): Eski bir kent adı. Akamenid-Babil savaşlarından ilki Behistun yazıtına göre M.Ö. 521 yılında Fırat havzası üzerindeki bu kentte yer aldı.

Zuza (Zuzza): Ermenistan'da M.Ö. 522/521 yılında adı anılan bir kale.

(c) Seyfi Cengiz 2003